

DOC. DR LUBOU KOZIK

orcid.org/0000-0003-1243-1046

Białoruski Uniwersytet Państwowy w Mińsku

Kobiety w ruchach społecznych Białorusi (1919–1991). Stan badań i perspektywy

Streszczenie

W historiografii białoruskiej historia kobiet jako samodzielny kierunek w badaniach naukowych pojawiła się dopiero w połowie lat dwudziestych XX stulecia. W tym czasie zaczynano organizować konferencje naukowe, ukazały się pierwsze publikacje poświęcone temu zagadnieniu. Historia kobiet nigdy jednak nie budziła dużego zainteresowania wśród naukowców. Badania wciąż mają charakter przyczynkarski, w przeszłości zaś służyły upowszechnianiu opinii o sukcesach partii komunistycznej w rozwiązaniu problemu równości płci. Afirmacja idei równouprawnienia kobiet eliminowała z publicznego dyskursu ten problem, a tym samym i temat badań. Spośród wydanych na Białorusi opracowań najwięcej dotyczy zainicjowanej w okresie międzywojennym przez struktury partii aktywizacji społecznej kobiet. Współcześni autorzy zwracają z kolei uwagę na ambiwalentny stosunek terenowych działaczy komunistycznych wobec problemu awansu społecznego kobiet, a także brak zainteresowania ze strony kobiet na wsi zmianą swojego tradycyjnego statusu.

Słowa kluczowe: historia kobiet, Białoruś, historiografia, ruch społeczny, wydziały kobiece, zjazdy delegatek

WOMEN IN BELARUSIAN SOCIAL MOVEMENTS IN 1919–1991. THE PRESENT STATE OF RESEARCH AND PERSPECTIVES

Abstract

In Belarusian historiography, the history of women as an independent research direction appears only in the middle 1990-ies. Since that time, some scientific conferences have been held and some special editions dedicated to the history of women in Belarus. It should be noted that the researchers are not interested in the women's history by itself – there are very few publications on it. The history of women's participation in public life of the Byelorussian SSR can be divided into three periods: interwar, the Second World War and after the Second World War. The foundation of the women's councils and the congresses of delegates and their activity in the interwar period are better described. The authors note that the Belarusian authorities expected that the activity of these institutions would lead to the changes in the social position of women increasing their role in public life. The women's participation in other social organizations and social movements in the Byelorussian SSR are shallowly studied as well as their participation in the Belarusian collaborating organizations during the Second World War.

Keywords: women's history, Belarus, historiography, social movement, women's councils, congresses of delegates

*

Badania nad problematyką kobiecą na Białorusi mają dość krótką historię. W historiografii zachodniej tematyka ta pojawiła się jeszcze w latach siedemdziesiątych XX w. i od tego czasu zajmuje trwale miejsce w nauce. W historiografii białoruskiej ten kierunek badań zaczął się formować dopiero w połowie lat dziewięćdziesiątych. Wtedy pojawiły się pierwsze publikacje, w których były rozważane problemy dotyczące metodologii badań historii kobiet, pokazywano, w jaki sposób temat traktuje historiografia zachodnia i jak na tym tle wyglądają analizy w historiografii białoruskiej¹.

---

¹ Zob. zwłaszcza rozdział: *Historyja žančyn jak histaryjahraŭficznaja prablema* [w:] *Histaryjahraŭfija historyi Bielarusi kanca XVIII – paczatku XX: zdabytki, prablemy, pierspiektywy*, red. W.W. Janouskaja, Minsk 2006, s. 404–427.

Zainteresowaniu tematem sprzyjały organizowane na Białorusi międzynarodowe konferencje naukowe: „Narodowo-historyczne źródła ruchu kobiet na Białorusi: przeszłość i perspektywy” (1996), „Od historii do historii” (1998), „Kobieta. Edukacja. Demokracja” (1998–2007), „Kobiety w drugiej wojnie światowej: historia walki i trwania” (2006). Innego rodzaju impulsem wspierającym badania kobiece było powołanie w 1997 r. Centrum Badań nad Kulturowymi Aspektami Ludzkiej Płciowości w Europejskim Uniwersytecie Humanistycznym w Mińsku².

W tym czasie zaczęły się także ukazywać liczne publikacje dotyczące historii kobiet, takie jak *Kobiety w historii: szanse na bycie docenionymi*³, *Kobiety na krańcach Europy*⁴, oraz zbiory materiałów pokonferencyjnych. W 1997 r. na Białorusi ukazała się, wydana przy wsparciu ONZ, książka *Kobiety Białorusi w zwierciadle epoki*⁵, która pokazuje wszystkie ówczesne kierunki badań nad problematyką kobiecą.

Badania z lat dziewięćdziesiątych nie znalazły uznania tradycyjnych środowisk naukowych. Nowych badaczy dziejów kobiet na Białorusi było zresztą niewielu, a tym, co ich wyróżniało, było przeorientowanie zainteresowań w kierunku kulturowych aspektów kobiecej płciowości⁶. Z czasem jeden z tych nielicznych, Albert Jakiella, doszedł do wniosku, że studia dotyczące kulturowych aspektów kobiecej płciowości były w realiach białoruskich bardziej wynikiem rozszerzenia kontaktów z badaczami zagranicznymi niż własnych naukowych poszukiwań. Niewielkie zainteresowanie tak ujmowaną tematyką kobiecą tłumaczył brakiem liczącego się ruchu feministycznego, jak też ogólnie społecznego zapotrzebowania

² Centr giendiernych issledowanij Jewropiejskogo gosudarstwiennogo uniwersiteta: <http://bit.ly/2hIUULA>.

³ *Ženszcziny w istorii: wozmożnost' byt' uwiadiennymi*, red. I. Czikałowa, Minsk 2001, t. 1; t. 2, 2002; t. 3, 2004.

⁴ *Ženszcziny na kraju Jewropy*, red. E. Gapowa, Minsk 2003.

⁵ *Ženszcziny Bielarusi w zierkale epochi: nacyonalnyj otczet*, Minsk 1997.

⁶ Zob. zwłaszcza: N. Skułek, *Istorijska ženszczin Bielarusi w souremiennoj otieczestwiennoj istoriografii* [w:] *Giendier i problemy kommunikatiwnogo powiedienija*, Połock 2005, s. 42–44; I. Czikałowa, *Integracyja giendiernej problematiki w bieloruskoje akademieskoje prostranstwo: niekatoryje przedwaritielnyje itogi* [w:] *Ženszczina. Obszczestwo. Obrazowanije*, Minsk 2008, s. 30–42.

na wiedzę dotyczącą roli kobiet w historii Białorusi⁷. Także Natalia Anofranka jako jedną z przyczyn stagnacji badań kobiecych na Białorusi oraz w innych państwach postsowieckich widzi w uprzedzeniach środowiska historyków do podejmowania studiów związanych z problematyką feministyczną⁸.

Wśród pozostałych przyczyn braku zainteresowania historią kobiet można wymienić tradycję z czasów sowieckich, kiedy historia była rozpatrywana tylko z punktu widzenia pozycji klasowych. Pewny wpływ na to miało stanowisko władz przyjęte w 1930 r., mówiące, że problem kobiet w ZSRS został rozwiązany poprzez ich faktyczne równouprawnienie z mężczyznami. Nie było problemu, nie było zatem tematu badań.

Konstatując, można stwierdzić, że historia kobiet nie należy do tych budzących zainteresowanie na Białorusi. Tym niemniej w różnych ośrodkach naukowych podejmowane są pewne inicjatywy badawcze. W ostatnich latach odbywały się obrony rozpraw doktorskich, w których tematem były różne aspekty historii kobiet oraz ich obecność w życiu publicznym. Pozwala to mieć nadzieję, że tematyka ta stanie się w niedługim czasie zauważalnym kierunkiem badań w historiografii białoruskiej.

Analizując faktyczny i historiograficzny materiał o udziale kobiet w życiu publicznym na Białorusi, można wydzielić kilka bloków problemowo-chronologicznych: 1) udział kobiet w ruchu społecznym w okresie międzywojennym, 2) kobiety podczas Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, gdy zderzyły się narodowa i komunistyczna wizja rozwoju Białorusi, 3) kobiety w ruchu politycznym i społecznym w powojennej Białorusi.

Już na początku lat dwudziestych sowieccy badacze zwracali uwagę na zmianę w pozycji społecznej kobiet w ZSRS, co w konsekwencji zachęciło ich do podjęcia bardziej wnikliwych badań. W tamtych czasach mogły jednak ukazywać się publikacje przede wszystkim o charakterze propagandowym, gdzie pokazywa-

⁷ A. Jakiella, *Giendiernaja istorija w bielorusskoj istoriografii. Wozniknowienije i razwitije*, „Wiesnik Hrodzienskaha dziażžaunaha uniwersiteta” 2007, seria 1, nr 3, s. 32.

⁸ *Historyja žanczyn jak histaryjahraficznaja prablema...*, s. 412.

no politykę bolszewików w rozwiązywaniu problemu dyskryminacji kobiet, dużo pisano o udziale kobiet w życiu gospodarczym i społecznym kraju⁹. Bardzo szybko jednak ówczesne zainteresowanie historią kobiet, a szczególnie ich rolą i miejscem w socjalistycznym społeczeństwie, zaczęło zanikać.

Badania bezpośrednio na gruncie białoruskim pojawiły się dopiero w końcu lat pięćdziesiątych. Były to najczęściej próby oceny roli kobiet w budownictwie socjalizmu w okresie międzywojennym¹⁰. Badacze zwracali uwagę na przemiany w statusie społecznym kobiet przed rewolucją październikową i po dojściu do władzy bolszewików, podkreślając, że władza sowiecka na poziomie prawnym ogłosiła ekonomiczne, polityczne i socjalne równouprawnienie kobiet, zmieniawszy tym samym ich pozycję społeczną.

W tym czasie zwracano uwagę na działalność wydziałów kobiecych, które powstały przy komitetach partyjnych i prowadziły pracę wychowawczo-ideologiczną szczególnie na prowincji. Z jednej strony była to polityczna edukacja kobiet zgodna z duchem ideologii sowieckiej, a z drugiej aktywizacja do ich udziału w życiu publicznym. W związku z tym upowszechniono zebrania delegatek i organizacje specjalnych konferencji dla kobiet. Innymi formami pracy ukierunkowanymi na podwyższenie pozycji społecznej kobiet były walka z analfabetyzmem, prowadzenie pracy polityczno-oświatowej, druk kobiecych periodyków.

Badacze białoruscy przeważnie zwracali uwagę na rolę Komunistycznej Partii Białorusi w organizacji pracy z kobietami

---

⁹ Zob. zwłaszcza: A.M. Dułau, *Stanowiszcza žanczyn u BSSR 1920–1930-ch hh.: biełaruskaja historyjahrafija*, „Wiesnik Wiciebskaha dziażžaunaha uniwersiteta imia P.M. Maszerawa” 2002, nr 2, s. 12.

¹⁰ W.W. Sorokina, *Wowleczenije ženszczin-kriestjanok w obszczestwiennno-politczeskuju żyzn’ biełorussoj dieriewni w wosstanowitielnyj pieriod (1921–1925 gg.)*, „Uczenyje zapiski Minskogo piedadogiczeskogo instituta im. A.M. Gor’kogo” 1957, t. 8, s. 23–47; Eadem, *Rol ženszczin-kriestjanok w obszczestwiennno-politiczeskoj i kulturnoj żyzni biełorussoj dieriewni w wosstanowitielnyj pieriod (1921–1925 gg.)*, Minsk 1958; E.N. Zachwatajewa, *Proizwodstwiennaja i obszczestwiennno-politiczeskaja diejatielnost’ ženszczin Sowietsoj Biełorussii w gody wtoroj piatiletki (1933–1937 gg.)*, Minsk 1958; Eadem, *Ženszcziny Sowietsoj Biełorussii – aktiwnyje stroitieli kommunizma*, Minsk 1960.

w okresie międzywojennym¹¹. Podkreślali, że działalność partii wśród kobiet przewidywała zróżnicowane podejście do poszczególnych warstw społecznych i grup kobiet, a także kształtowanie wśród nich postaw oddania partii komunistycznej, aktywnego udziału w budownictwie socjalistycznym¹².

Wydane w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Sowieckiej (BSRS) prace były napisane zgodnie z obowiązującą metodologią marksistowsko-leninowską oraz interpretacją dziejów z pozycji klasowych. Wynikiem tego była jednoznacznie pozytywna ocena pracy partii w sprawie aktywizacji kobiet do życia społeczno-politycznego republiki. Stałą cechą propagandy do 1991 r. było niezmiennie podkreślanie równouprawnienia mężczyzn i kobiet w państwie socjalistycznym. Takie hasła zawarte były także w naukowych opracowaniach¹³.

Sytuacja zmieniła się dopiero w latach dziewięćdziesiątych, gdy zaczęto odchodzić od powyższej interpretacji dziejów i w sposób bardziej obiektywny opisywać rzeczywistość. Na przykładzie publikacji Anatola Dułowa dobrze widać zmianę narracji o społecznej roli kobiet w BSRS w okresie międzywojennym¹⁴. Autor stwier-

---

¹¹ M.G. Diubakowa, *Bor'ba Kommunistycznej partii Bielorusii za wowleczenie żenszczin respubliki w promyszlennuju i obszczestwiennie-politiczeskuju diejatielnost' (1926–1932 gg.)*, Minsk 1961; A. Komarow, *Nowyje jawlenija w obszczestwiennom i siemiejnom bytu trudiaszczichsia Sowietskoj Bielorusii (1917–1929 gg.)*, Minsk 1969; M.S. Portnowa, *Diejatielnost' Kompartii Bielorusii po wowleczeniju ženszczin dieriewni w kolchoznoje stroitielstwo (1929–1934 gg.)*, Minsk 1972; T.G. Bobkowa, *Diejatielnost' KPB po razwitiju trudowej i obszczestwiennie-politiczeskoj aktiwnosti ženszczin w wosstanowitielnyj pieriod (1921–1925 gg.)*, Minsk 1983.

¹² T.G. Bobkowa, op. cit., s. 11.

¹³ Na przykład: A. Us, *Ženszcziny sowietskoj Bielorusii*, Minsk 1948; Eadem, *Szto dała Kastrycznickaja rewalucyja žanczynam Bielarusi*, Minsk 1958; A. Zachwatajewa, *Ženszcziny Sowietskoj Bielorusii – aktiwnyje stroiteli komunizmu*, Minsk 1960; *W bor'bie i trudie: uczastije ženszczin Bielorusii w riwolucyionom dwiżenii, socyjalistycznym i kommunistycznym stroitielstwie*, red. T.T. Dmitrije-wa, Minsk 1977.

¹⁴ A.N. Dułow, *Ženszcziny Sowietskoj Bielarusi w obszczestwiennie-politiczeskoj żyzni i materialnom proizwodstwie (20-je gody XX wieka)*, Minsk 2006; Idem, *Stanowiszczazanczyn u BSSR 1920–1930-ch hh.: bielaruskaja histaryjahrafija*, „Wiesnik Wiciebskaha dziażżaunaha uniwersiteta imia P.M. Maszerawa” 2002, nr 2, s. 12–16; Idem, *Stanowlenije ženskogo dwiżenija w BSSR (1920-je gg.) [w:] Giendier i problemy kommunikatiwnogo powiedienija*, Połock 2007, s. 78–79;

dził, że nowy porządek społeczny zakładający równość płci, który pojawił się w BSRs w latach dwudziestych, był uwarunkowany polityką partyjno-państwową skierowaną na poszerzenie udziału kobiet w życiu publicznym. W tym celu wydano odpowiednie akty prawne oraz zbudowano aparat propagandowo-ideologiczny.

Dułow (Dułau) zwrócił także uwagę na wydziały kobiece przy partyjnych organizacjach i ich działalność w terenie, podkreślając znaczenie w przezwyciężeniu stereotypów w sprawie roli i miejsca kobiety w społeczeństwie. Wśród głównych trudności w pracy tych wydziałów w terenie wymienił niejednoznaczny stosunek kierownictwa partyjnego do potrzeby aktywizacji społecznej kobiet, obojętność i brak zaangażowania samych kobiet, brak odpowiedniego przygotowania organizatorów. Wraz z początkiem kolektywizacji działalność wydziałów kobiecych zaczęła zanikać. Dułow uważa, że przyczyną tego był wzrost niezadowolenia wiejskich kobiet tymi przemianami oraz próby wpływania zebrań kobiecych na decyzje czynników partyjno-państwowych. Jednocześnie autor zwraca uwagę, że kontynuowano konferencje i zjazdy kobiet, podczas których przekonywano do wstępowania do kołchozów.

Inne problemy dotyczące historii kobiet przedstawione zostały w pracach Iryny Łaurynouskiej¹⁵ i Illi Kurkowa¹⁶. W pracach

---

Idem, *Dielegatskije sobranija kak sriedstwo politiczeskoj socyjalizacyi ženszcziny Sowjetskoj Bielorusii (1920-je – naczalo 1930-ch gg.)*, „Uczenyje zapiski Учreždienija obrazowanija «WGU im. P. M. Maszerowa»” 2009, t. 8, s. 19–30; G.N. Jakowlewa, A.N. Dułow, *Ženszcziny Witebszcziny w pieriod modiernizacyi 1930–ch godow*, „Ženszcziny w istorii: wozmożnost’ byt’ uwiadiennymi” 2001, t. 1, s. 304–310; A.N. Dułow, *Stanowlenije i razwitije ženskogo dwiženija w BSSR w mieżwojennyj pieriod* [w:] *Hramadskija ruchi i palitycznyja partyi u Bielarusi*, red. I. Kokieli, Hrodno 2009, s. 202–206.

¹⁵ I. Ławrinowskaja, *Obszczestwiennyj status ženszcziny w Bielarusi w pierwoj trieti XX wieka* [w:] *Bielarus’ u historycznaj retraspiektiwie XIX–XX stahoddziau: etnakulturnyja i nacyjanalna-dziaržaunyja pracesy: zbornik nawukowych artykułau: w 2 czast.*, red. W.A. Michiedz’k, Homel 2009, cz. 2, s. 129–137; Eadem, *Hramadski status sialankiu Bielarusi u pierszaj terci XX st.*, „Wiesci BDPU”, seria 2: *Historyja, filasofija, palitalohija, sacyjałohija, ekanomika, kulturałohija*, Minsk 2010, nr 2, s. 19–22; Por. I.W. Romanienko, *Transformacyja statusa bieloruskoj sielskoj ženszcziny w XX – naczale XXI w.*, Minsk 2015.

¹⁶ I. Kurkow, *Ženszcziny Bielarusi w „epochu kollektiwiwacyi” (po dokumentam CK KPb)*, „Diedy: Dajdżest publikacyj o bieloruskoj istorii” 2010, t. 5, s. 104–109.

Łaurynouskiej analizowane były przemiany w statusie społecznym kobiety na przełomie XIX i XX w., działalność zebrań delegatek w okresie międzywojennym, skład społeczny działaczek i polityka organizacji partyjnych. W swych publikacjach autorka zaznacza, że oprócz zebrań delegatek kobiety działały w takich organizacjach społecznych jak „Stowarzyszenie Czerwonego Krzyża”¹⁷, „Związek Wojujących Bezbożników”, „Precz z analfabetyzm”. Badaczka doszła do wniosku, że niezależnie od statusu społecznego kobiet w miastach i na wsi w pierwszym trzydziestoleciu XX w., kobiety nie odgrywały znacznej roli w życiu społeczno-politycznym Białorusi. Porównując mieszkanki miast i wsi, Łaurynouska zaznacza jednak, że w odróżnieniu od mieszkank miast, które były bardziej wykształcone i aktywne, chłopki były przeważnie niepiśmienne i negatywnie reagowały na próby ich aktywizacji.

Z kolei Kurkou pisał, że państwo chciało widzieć w kobietach swoich politycznych sprzymierzeńców. W odróżnieniu od wskazanych wyżej autorów uważa on, że powstałe w latach dwudziestych organizacje kobiet były niesamodzielne, nie można więc mówić o możliwości jakiegokolwiek „autonomii kobiet” w tamtych czasach. Jednocześnie dostrzega, że organizacje kobiece nie zawsze były nośnikami polityki KPB do własnych środowisk. Kierownictwo partii w pewnym momencie nie zauważyło, że w praktyce organizacje te odsunęły sprawy ideologiczne na drugi plan i zajmowały się problemami socjalnymi. Sekretarze partii, podkreśla Kurkou, bali się, że wydziały kobiece mogą stać się postrzegane na wsi jako obrońcy przed polityką władz sowieckich¹⁸.

Większość badaczy okresu międzywojennego przeważnie zwracała uwagę na działalność wydziałów kobiecych oraz zebrania delegatek. Problem udziału kobiet w innych organizacjach i ruchach społecznych (np. stachanowskim) pozostaje praktycznie nie zbadany.

¹⁷ Krótki opis działalności kobiet w tej organizacji przedstawia: R.W. Timofiejewa, A.W. Paszuto, *Rol żeńszczyzny w diejatielnosti obszczestwiennych organizacyj Bielarusi* [w:] *Giendier i problemy kommunikatiwnogo powiedienija*, Nowopółock 2013, s. 100–101.

¹⁸ I. Kurkow, op. cit., s. 204, 207.

Udział kobiet w wydarzeniach Wielkiej Wojny Ojczyźnianej w białorusko-sowieckiej historiografii był opisywany pod kątem ich pracy albo uczestnictwa w ruchu oporu¹⁹. Współcześni białoruscy badacze zaznaczają, że w czasie wojny kobiety działały przeważnie z motywów patriotycznych, a za miernik ich wkładu w walkę z Niemcami uważają odznaczenie dziewięciu białoruskich kobiet najwyższą sowiecką nagrodą – Bohatera Związku Sowieckiego²⁰.

Historycy zwracają także uwagę na obecność białoruskiego proniemieckiego nurtu narodowego na okupowanym terytorium Białorusi. Chociaż w jego składzie był wyraźny czynnik organizacji kobiecych, to problem ten jest najczęściej pomijany²¹, a działalność kobiet przedstawia się przeważnie w ogólnym kontekście. Wyjątkiem są prace Iryny Nikołajewej o losie kobiet w latach Wielkiej Wojny Ojczyźnianej²². Zaznacza ona, że najpierw władze niemieckie nie planowały współpracy z miejscową ludnością w zakresie politycznym, jednak porażki na froncie wschodnim zmusiły je do zmiany stosunku wobec miejscowej ludności, wśród której przeważały kobiety. Przejawem tego stała się próba stworzenia we współpracy z białoruskimi kolaborantami organizacji kobiecych²³. Wynikiem tego typu działalności stało się powołanie w maju 1942 r. przy Białoruskiej Samopomocy Ludowej Ogólnobiałoruskiego Komitetu Kobięcego, na czele którego stanęła H. Wojtańczyszka. Głównym

¹⁹ Zob. np.: W. Murmancewa, *Sowietskije ženszcziny w Wielikoj Otieczestwiennoj wojnie, 1941–1945*, Moskwa 1979.

²⁰ K.I. Kazak, *Ženszcziny Giermanii i Bielarusi w wojnie. Socjalizacyja obraza i jego wosprijatije* [w:] *Žančyny u Druhoj suswietnaj wajnie: historyja baračby i wyżywannia*, red. W.F. Bałakiraw [et al.], Minsk 2006, s. 55.

²¹ A. Kawalenia, *Prahiernanskija sajuzy moładzi na Bielarusi. 1941–1944. Wytocki. Struktura. Dziejnasć*, Minsk 1999; Ł. Jurewicz, *Wyrwanuja baczyny. Da historyi Sajuzu bielaruskaje moładzi*, Minsk 2001.

²² O losie kobiet podczas II wojny światowej pisze: I. Nikołajewa, *Politika niemieckich okupacyjnych władz w Bielarusi w odnoszenii ženskogo nasielenija (1941–1944 gg.)*, „Ženszcziny w istorii: wozmożnost’ byt’ uwiadiennymi” 2004, nr 3, s. 255–268; Eadem, *Žančyny Bielarusi u pieryjad hiermanskaj akupacyi (1941–1944)*, Minsk 2006; Eadem, *Kałabaracyjnija žanoczyja arhanizacyi na akupawanaj terytorii Bielarusi (1942–1944 hh.)* [w:] *Hramadskija ruchy i palitycznyja partyi u Bielarusi*, red. I. Koukiel, Hrodna 2009, s. 342–346.

²³ I. Nikołajewa, *Kałabaracyjnija žanoczyja arhanizacyi...*, s. 342–343.

celem tej organizacji była praca nad podwyższeniem stanu świadomości narodowej kobiet i ogólnie społeczeństwa.

Wśród innych stowarzyszeń żeńskich badacze wymieniają Zjednoczenie Sióstr Białoruskich (cel jego działalności polegał na okazaniu pomocy ofiarom wojny) i kobiecy wydział przy Związku Młodzieży Białoruskiej (kierowniczka Nadzieja Abramawa). Historycy zgadzają się, że sprzeczny charakter niemieckiej polityki okupacyjnej doprowadził do braku szerokiego wsparcia tych organizacji wśród miejscowej ludności. Na przełomie lat 1943/1944 wydział kobiecy Związku Młodzieży Białoruskiej liczył 4362 kobiety, z których 2674 było w wieku 15–20 lat²⁴. W tym samym czasie tylko w oddziałach partyzanckich na terytorium Białorusi znajdowało się ponad 45 tys. kobiet²⁵.

Wraz z nadejściem Armii Czerwonej działacze białoruskiego ruchu narodowego wyjechali na Zachód. Już na wychodźstwie wspomniana wyżej Abramawa powołała Stowarzyszenie Kobiet Białoruskich, które prowadziło działalność dobroczynną. Literatura o powojennych białoruskich strukturach na emigracji jest dość duża, jednak informacji o działalności kobiet jest bardzo mało²⁶. Obecnie nie są prowadzone żadne badania o losach i działaniach pochodzących z Białorusi kobiet na wychodźstwie.

Prace o udziale kobiet w powojennej odbudowie państwa i ruchach społecznych miały przeważnie propagandowy charakter. Opisywano w nich pracowniczy wysiłek kobiet, który wynikał z faktu ich równouprawnienia, a także zaangażowanie w organizacjach społecznych i politycznych czy uczestnictwo w kierowaniu państwem.

Prace naukowe dotyczące tamtego okresu są nieliczne. Wśród nich należy wymienić rozprawę doktorską Hanny Grabionkinej o działalności KPB w sprawie aktywizacji udziału kobiet w odbudowie i rozwoju gospodarki narodowej w latach 1946–

---

²⁴ Ibidem, s. 345.

²⁵ K.I. Kazak, op. cit., s. 47.

²⁶ Przykładowo: W. Kipiel, *Bielarusy u ZSZA*, wyd. 2, Minsk 2017, s. 254–255.

1950²⁷ oraz jej artykuł o działalności wydziałów kobiecych, zebrań delegatek i rad kobiecych w zachodnich obwodach BSRS w latach 1946–1950²⁸. Na podstawie dokumentów archiwalnych autorka pokazała, że praca w zachodnich obwodach BSRS kopiowała formy pracy Białorusi sowieckiej z lat dwudziestych. Głównym celem poczynań w tej sferze partii komunistycznej było włączenie kobiet Białorusi Zachodniej do procesu przemian społeczno-politycznych i budowy socjalizmu.

Częściowo kwestię tę podjęła Łaurynouskaja. Na podstawie dokumentów Narodowego Archiwum Republiki Białoruś opisała przemiany w statusie społecznym kobiet wiejskich Białorusi Zachodniej w okresie powojennym²⁹.

Wskazane wyżej dzieła badaczy białoruskich pokazują miejsce tematyki kobiecej w białoruskiej historiografii. Autorzy ograniczali się jedynie do niewielkiego zakresu spraw związanych z szeroko rozumianą problematyką kobiecą. Od czasu do czasu pojawiały się przyczynkarskie publikacje o działalności wybitnych kobiet, które brały udział w ruchu narodowym – Zośka Wieras³⁰, Paluta Badunowa³¹, Wiera Masłouskaja³², Paulina Miadziołka³³, Magdale-

---

²⁷ A.A. Griebienkina, *Diejatielnost' Kompartii Bielorusii po wowleczeniju ženszczin w wosstanowlenije i dalniejszeje razwitiye narodnogo choziajstwa w 1946–1950 gg.*, Minsk 1975.

²⁸ A.A. Hrabionkina, *Žanaddziety, delehackija schody i žansawiety u zachodnich abłasciach BSSR (1946–1950 hh.)*, „Wiesci Akademii nawuk BSSR. Sieryja hradszkich nawuk” 1973, nr 6, s. 52–61.

²⁹ I. Ławrinowskaja, *Osobiennosti socyjalnogo statusa sielskoj ženszcziny w Zapadnoj Bielarusi w poslewojennyj pieriod (wtoraja połowina 1940-ch – 1950-je gg.)* [w:] *Bielarus' waczyna polskich etnografau XIX – pierszaj pałowy XX st.*, Minsk 2013, s. 147–153.

³⁰ W. Skalaban, „Wam, jak historyku, nie zaszkodzić wiedać...”. *Listy Zośki Wieras da Witala Skalabana. 1979–1988 hh.*, „Asoba i czas” 2009, t. 1, s. 172–207.

³¹ W. Lebidziewa, *Puciawinami zmahannia i pakutau: Pałuta Badunowa*, Minsk 2004.

³² S. Rudowicz, *Bielaruskaja žanczyna u wichury sacyjalnych uzruszennia XX stahoddzia (na prykladzie losu Wiery Masłouskaj – rewalucyjaniierki, paetesy, feministki)* [w:] *Ženszczina. Obszczestwo. Obrazowanije*, Minsk 2008, s. 353–362; J. Turonok, *Niepokoriennaja Wiera*, „Diedy: Dajdżest publikacyj o bieloruskaj istorii” 2011, t. 8, s. 148–156.

³³ P. Miadziołka, *Sieczkami žyccia*, Minsk 1974.

na Radziwiłł³⁴ i in.³⁵, w ruchu komunistycznym – Wiera Charużaja³⁶ czy o wykonawczyniach zamachu na niemieckiego komisarza generalnego Wilhelma Kube – Maryja Osipawa, Nadzieja Trajan, Alena Mazanik³⁷ i in.

W historiografii białoruskiej historia kobiet jako samodzielny kierunek badawczy zaczął się formować dopiero w połowie lat dziewięćdziesiątych, lecz nie cieszy się on nadmierną popularnością wśród uczonych. Nawet problem udziału kobiet w życiu społecznym BSRS w historiografii białoruskiej jest przedstawiony tylko fragmentarycznie. Najlepiej jest zbadana problematyka kobieca pierwszej połowy XX stulecia, lecz i w tym przypadku można mówić jedynie o przyczynkowości. Do tej pory nie powstała żadna publikacja na temat udziału kobiet w ruchu stachanowskim, w związkach zawodowych, organizacjach społecznych, których działalność w mniejszym stopniu ukierunkowana była na upowszechnianie ideologii komunistycznej.

Bibliografia

Źródła

- Miadziołka Paulina, *Scieżkami życia [uspaminy]*, Minsk : Mastackaja literatura, 1974.
- Skałaban Wital, „Wam, jak historyku, nie zaszkodzić wiedać...”. *Listy Zoški Wieras da Witala Skałabana. 1979–1988 hh.*, „Asoba i czas” 2009, t. 1, s. 172–207, ISSN 2218-2039.

³⁴ A. Nadsan, *Kniahinia Radziwiłł i sprawa adradżennia unii u Bielarusi*, Minsk 2006; A. Cyrkunou, *Partret kniahini Mahdaleny Radziwiłł* [w:] *Aswietnica i miecenaatka: da 150-hoddzia Mahdaleny z Zawiszau Radziwiłł*, Minsk 2013, s. 48–50; I. Bahdanowicz, *Mahdalena Radziwiłł i nacyjanalnaje adradżennie*, „Maładosc” 2012, nr 4, s. 96–99.

³⁵ A. Czarniakiewicz, *Postaci bielaruskaha nacyjanalnaha ruchu u Hrodnie, 1909–1939 hh. (Bijahraficzny dawiednik)*, red. I. Koukiel, Minsk 2003.

³⁶ *Sławnaja docz bieloruskogo naroda: pis'ma, statji o Wierie Chorujej i wospominanija o niej*, oprac. N.S. Oriechwo, I.P. Chowratowicz, Minsk 1960; G. Bułackij, *Wiera Choruzaja – riewolucyonier, publicyst*, Minsk 1973.

³⁷ W. Sielemieniew, W. Szymolin, *Ochota na gaulajtiera*, Minsk 2006.

Opracowania

- Bahdanowicz Iryna, *Mahdalena Radziwił i nacyjanalnaje adradzennie*, „Maładosć” 2012, nr 4, s. 96–99, ISSN 0131-2308.
- Bobkowa Taisija G., *Diejatielnost’ KPB po razwitiu trudowej i obszczestwienno-politiczeskoj aktiwnosti ženszczin w wosstanowitielnyj pieriod (1921–1925 gg.)*, Minsk 1983.
- Bułaćkij Grigirij, *Wiera Chorużaja – riewolucyonier, publicyst*, Minsk : BGU, 1973.
- Centr giendiernych issledowanij Jewropiejskogo gosudarstwiennogo uniwersiteta: <http://bit.ly/2hIUULA>.
- Cyrkunou Aleś, *Partret kniahini Mahdaleny Radziwił [w:] Aswietnica i miecenatka : da 150-hoddzia Mahdaleny z Zawiszau Radziwił*, Minsk : Knihazbor, 2013, s. 48–50, ISBN 978-985-7057-33-7.
- Czarniakiewicz Andrej, *Postaci bielaruskaha nacyjanalnaha ruchu u Hrodnie, 1909–1939 hh. (Bijahraficzny dawiednik)*, red. Iwan Koukiel, Minsk : Hramadskaje abjadnannie „WIT”, 2003.
- Czikałowa Irina, *Intiegracyja giendiernoj problematiki w bieloruskoje akademieskoje prostranstwo: niekatoryje priedwaritielnyje itogi [w:] Ženszczina. Obszczestwo. Obrazowanije*, Minsk : Ženskij institut „Enwiła” 2008, s. 30–42, ISBN 978-985-6517-44-3.
- Diubakowa Marija G., *Bor’ba Kommunističeskoj partii Bielorusii za wowliečzenije ženszczin riespubliki w promyszlennuju i obszczestwienno-politiczeskiju diejatielnost’ (1926–1932 gg.)*, Minsk 1961.
- Duław Anatol M., *Stanowiszczazanczyn u BSSR 1920–1930-ch hh.: bielaruskaja histaryjahrafija*, „Wiesnik Wiciebskaha dziażžaunaha uniwersiteta imia P. M. Maszerawa” 2002, nr 2, s. 12–16, ISSN 2074-8566.
- Duław Anatolij N., *Dielegatskije sobranija kak sriedstwo politiczeskoj socyalizacyi ženszczin Sowietsoj Bielorusii (1920-je – naczało 1930-ch gg.)*, „Učenyje zapiski Učrieždienija obrazowanija «WGU im. P.M. Maszerowa»” 2009, t. 8, s. 19–30, ISSN 2075-1613.
- Duław Anatolij N., *Stanowlenije i razwitije ženskogo dwiženija w BSSR w miežwojennyj pieriod [w:] Hramadskija ruchi i palitycznyja partyi u Bielarusi*, red. Iwan Koukiel, Hrodno : HrDU, 2009, s. 202–206, ISBN 978-985-515-200-3.

- Dułow Anatolij N., *Stanowlenije ženskogo dwiženija w BSSR (1920-je gg.)* [w:] *Giendier i problemy kommunikatiwnogo powiedienija*, Połock : PGU, 2007, s. 78–79, ISBN 978-985-418-252-0.
- Dułow Anatolij N., *Ženszcziny Sowietskoj Bielarusi w obszczestwiennopoliticheskoj żyzni i materialnom proizwodstwie (20-je gody XX wieka)*, Minsk 2006.
- Griebienkina Anna A., *Diejatielnost' Kompartii Bielorusssii po wowleczeniju ženszczin w wosstanowlenije i dalniejszeje razwitije narodnogo choziajstwa w 1946–1950 gg.*, Minsk 1975.
- Historyjahrafija historyi Bielarusi kanca XVIII – paczatku XX: zdabytki, prablemy, pierspiektywy*, red. W.W. Janouskaja, Minsk : Bielaruskaja nawuka, 2006, ISBN 985-08-0761-X.
- Hrabionkina Anna A., *Žanaddziety, delehackija schody i žansawiety u zachodnich abłasciach BSSR (1946–1950 hh.)*, „Wiesci Akademii nawuk BSSR. Sieryja hramadskich nawuk” 1973, nr 6, s. 52–61, ISSN 0321-1649.
- Jakiella Albiert, *Giendiernaja istorija w bielorusskoj istoriografii. Wozniknowienije i razwitije*, „Wiesnik Hrodzienskaha dziaržaunaha uniwersiteta” 2007, seria 1, nr 3, s. 28–33, ISSN 2076-4839.
- Jakowlewa Galina N., Dułow Anatolij N., *Ženszcziny Witiabszcziny w pieriod modiernizacyi 1930-ch godow*, „Ženszcziny w istorii: wozmożnost' byt' uwiadiennymi” 2001, t. 1, s. 304–310, ISSN 985-435-359-1.
- Jurewicz Lawon, *Wyrwanyja baczyny. Da historyi Sajuzu bielaruskaje moładzi*, Minsk : Encykłapiedyks, 2001, ISBN 985-6599-24-5.
- Kawaleni Alaksandr, *Prahiernanskija sajuzy moładzi na Bielarusi. 1941–1944. Wytoki. Struktura. Dziejnasć*, Minsk : BDPU, 1999, ISBN 985-435-131-9.
- Kazak Kuz'ma I., *Ženszcziny Giermanii i Bielarusi w wojnie. Socyjalizacyja obraza i jego wosprijatije* [w:] *Žanczyny u Druhoj suswietnaj wajnie: historyja baračby i wyżywannia*, red. W.F. Bałakiraw [et al.], Minsk 2006, s. 7–56.
- Kipiel Witaut, *Bielarusy u ZSZA*, wyd. 2, Minsk : Knigazbor, 2017, ISBN 978-985-7080-20-2.
- Komarow Albiert, *Nowyje jawlenija w obszczestwiennom i siemiejnom bytu trudiaszczichsia Sowietskoj Bielorusssii (1917–1929 gg.)*, Minsk 1969.

- Kurkow Ilja, *Ženszczyny Biełarusi w „epochu kolektywizacyi” (po dokumientam CK KPB)*, „Diedy: Dajdzest publikacyj o biełoruskoj istorii” 2010, t. 5, s. 104–109, ISBN 978-985-16-9244-2.
- Lebiedziewa Walancina, *Puciawinami zmahannia i pakutau: Pałuta Badunowa*, Minsk : Technałogiia, 2004, ISBN 985-458-094-6.
- Łaurynouskaja Irina, *Hramadski status sialankiu Biełarusi u pierszaj terci XX st.*, „Wiesci BDPU”, seria 2: Historyja, filasofija, palitałohija, sacyjałohija, ekanomika, kulturałohija, Minsk 2010, nr 2, s. 19–22, ISSN 1818-8583.
- Ławrinowskaja Irina, *Obszczestwiennyj status ženszczyny w Biełarusi w pierwoj trieti XX wieka [w:] Biełarus’ u historycznaj retraspiektywie XIX–XX stahoddziau: etnakulturnyja i nacyjanalna-dziaržaunyja procesy: zbornik nawukowych artykułau: w 2 czast.*, red. W.A. Michie-dźk, Homel : HDU, 2009, cz. 2, s. 129–137, ISBN 978-985-439-446-6.
- Ławrinowskaja Iryna, *Osobiennosti socyjalnogo statusa sielskoj ženszczyny w Zapadnoj Biełarusi w poslewojennyj period (wtoraja połowina 1940-ch – 1950-je gg.) [w:] Biełarus’ waczyma polskich etnografau XIX – pierszaj pałowy XX st.*, Minsk : W. Chursik, 2013, s. 147–153, ISBN 978-985-7025-22-0.
- Ławrinowskaja Irina W., *Transformacyja obszczestwiennogo statusa sielskoj ženszczyny w Biełarusi wo wtoroj połowinie XX – naczale XXI w. [w:] Pytanni mastactwaznaustwa, etnałohii i falkłarystyki*, red. A. Ałfiorow, Minsk : Prawa i ekanomika, 2010, t. 9, s. 305–310, ISBN 978-985-442-893-2.
- Murmancewa W., *Sowietskije ženszczyny w Wielikoj Otieczestwiennoj wojnie, 1941–1945*, wyd. 2, Moskwa : Mysl, 1979.
- Nadsan Alaksandar, *Kniahinia Radziwił i sprawa adradžennia unii u Biełarusi*, wyd. 2, Minsk 2006.
- Nikałajewa Iryna, *Kalabaracyjnaja žanoczyja arhanizacyi na akupawanaj terytoryi Biełarusi (1942–1944 hh.) [w:] Hramadskija ruchi i politycznyja partyi u Biełarusi*, red. Iwan Koukiel, Hrodno : HrDU, 2009, s. 342–346, ISBN 978-985-515-200-3.
- Nikałajewa Iryna, *Žanoczyjny Biełarusi u pieryjad hiermanskaj akupacyi (1941–1944)*, Minsk 2006.

- Nikałajewa Irina, *Politika niemieckich okupacyjnych władz w Białorusi w odnoszeniu żeńskiego nasilenia (1941–1944 gg.)*, „Żenszczyzny w historii : wozmożnost’ byt’ uwidiennymi” 2004, nr 3, s. 255–268.
- Portnowa Maija S., *Diejatielnost’ Kompartii Bieloruskaj po wowliečeniu ženszczin dieriewni w kolchoznoje stroitelstwo (1929–1934 gg.)*, Minsk 1972.
- Romanienko Irina W., *Transformacyja statusa bieloruskaj sielskaj ženszcziny w XX – naczale XXI w.*, Minsk : Bielaruskajanawuka, 2015, ISBN 978-985-08-1901-7.
- Rudowicz Stanisław, *Bielaruskaja žančyna u wichury sacyjalnych uzruszennia XX stahoddzia (na prykładzie losu Wiery Masłouskaj – rewalucyjanki, paetesy, fieministki)* [w:] *Ženszczyzna. Obszczestwo. Obrazowanije*, Minsk : BGPU im. M. Tanka, 2008, s. 353–362, ISBN 978-985-6517-44-3.
- Sielemieniew Wiaczasław, Szymolin Wiktor, *Ochota na gaulajtiera*, Minsk : Nacyonalnyj archiw Riepubliki Bielarus’, 2006, ISBN 985-6372-44-5.
- Skulak N.O., *Istorija ženszczin Białorusi w sowriemiennoj otieczestwiennoj istoriografii* [w:] *Giendier i problemy kommunikatiwnogo powiedienija*, Połock : PGU, 2005, s. 42–44, ISBN 985-418-228-2.
- Stawnaja docz bieloruskogo naroda: pis’ma, statji o Wierie Chorujej i wospominanija o niej*, oprac. N.S. Oriechwo, I.P. Chowratowicz, Minsk : Gosudarstwiennoje izdatielstwo BSSR, 1960.
- Sorokina W.W., *Rol ženszczin-kriestjanok w obszczestwiennie-politiczeskaj i kulturnoj żyzni bieloruskaj dieriewni w wosstanowitielnyj pieriod (1921–1925 gg.)*, Minsk 1958.
- Sorokina W.W., *Wowliečenije ženszczin-kriestjanok w obszczestwiennie-politiczeskaju żyzn’ bieloruskaj dieriewni w wosstanowitielnyj pieriod (1921–1925 gg.)*, „Uczyenje zapiski Minskogo piedadagiczeskogo instituta im. A.M. Gor’kogo” 1957, t. 8, s. 23–47.
- Timofiejewa R.W., Paszuto A.W., *Rol ženszcziny w diejatielnosti obszczestwiennych organizacyj Białorusi* [w:] *Giendier i problemy kommunikatiwnogo powiedienija*, Nowopołock : PGU, 2013, s. 100–101, ISBN 978-985-531-420-3.
- Turonok Jurij, *Niepokoriennaja Wiera*, „Diedy: Dajdżest publikacyj o bieloruskaj istorii” 2011, t. 8, s. 148–156, ISBN 978-985-18-0579-8.

- Us Aleksandra, *Szto dała Kastrycznickaja rewalucyja žanczynam Białorusi*, Minsk 1958.
- Us Aleksandra, *Ženszcziny sowietskoj Białorusii*, Minsk 1948.
- W bor'bie i trudie: uczastije ženszczin Białorusii w riewolucyjonnom dwiženii, socyalisticzeskom i kommunisticzeskom stroitelstwie*, red. T.T. Dmitrijewa, Minsk : Białarus', 1977.
- Zachwatajewa Elena N., *Proizwodstwiennaja i obszczestwiennno-politiczeskaja diejatielnost' ženszczin Sowietskoj Białorusii w gody wtoroj piatiletki (1933–1937 gg.)*, Minsk 1958.
- Zachwatajewa Elena N., *Ženszcziny Sowietskoj Białorusii – aktiwnyje stroiteli kommunizma*, Minsk : Prawlenije Obszczestwa po rasprostranieniju politiczeskich i naucznych znanij BSSR, 1960.
- Ženszcziny Białorusi w zierkale epochi: nacyonalnyj otczet*, Minsk 1997, ISBN 985-6355-04-4.
- Ženszcziny na kraju Jewropy*, red. E. Gapowa, Minsk : EGU, 2003, ISBN 985-6723-12-4.
- Ženszcziny w istorii: wozmożnost' byt' uwidiennymi*, red. I. Czikałowa, Minsk : BGPU im. M. Tanka, 2001–2004, t. 1–3, ISBN 985-435-359-1.